

Tomasz Skrzyński

**Z DZIEJÓW POLSKIEJ PARTII SOCJALISTYCZNEJ
W WOJEWÓDZTWIE KRAKOWSKIM W 1945 I 1946 R.**

W okresie międzywojennym głównym ugrupowaniem w, wewnątrznie rozbitym, ruchu socjalistycznym była PPS. Jej krakowskie struktury należały do najsilniejszych w kraju.

Jesienią 1939 r. partia zawiesiła działalność. W okresie wojny najważniejszym ugrupowaniem socjalistycznym był, działający w strukturach Polskiego Państwa Podziemnego, Ruch Mas Pracujących Polski - Wolność Równość Niepodległość, nazywany przez wielu PPS-WRN. W maju 1944 r. partia zmieniła nazwę na PPS.

Podobnie jak lewica socjalistyczna, nawiązywano do programu radomskiego partii z 1937 r. Wykluczano jedynie tymczasową dyktaturę proletariatu w okresie przejściowym między kapitalizmem i socjalizmem. Za mary wspierające ustrój odbudowanego po wojnie kraju, uznano partie polityczne, Związki Zawodowe (ZZ) i spółdzielczość. Postulowano upaństwowienie kluczowych gałęzi przemysłu. Przewidywano gospodarkę trzysektorową: spółdzielczą, państwową, i prywatną. Postulowano rozwój tej pierwszej na wsi, przy zachowaniu, jako podstawy, indywidualnej własności chłopskiej. Głoszono konieczność reformy rolnej bez odszkodowania. Planowano rozbudowę świadczeń socjalnych. Dostrzegano niebezpieczeństwa związane z interwencjonizmem państwowym. W nowej III RP przewidywano dla swej partii czołowe miejsce na scenie politycznej¹.

Ugrupowaniem skupiającym zwolenników radykalniejszych poglądów byli Polscy Socjaliści. W 1943 r. część ich działaczy przeszła do PPS-WRN. Pozostali

---

¹ Szerzej: D. Urzyńska, *Wizja III Rzeczypospolitej Polskiej w myśli programowej i działalności WRN-PPS*, Słupsk 1996, s. 65-183,

utworzyli Robotniczą Partię Polskich Socjalistów (RPPS). Kolejny konflikt doprowadził do powstania późniejszej PPS „Lewica”. Drugi, mniejszościowy odłam odrzucił te założenia programowe, które uniemożliwiały współpracę z wspieranymi przez Moskwę komunistami i zawłaszczył nazwę RPPS.

Po nawiązaniu przez jego kierownictwo kontaktów z socjalistami przebywającymi w ZSRR, we wrześniu 1944 r. z „poparciem” PPR zorganizowano konferencję partyjną bezpodstawnie nazwaną później XXV kongresem PPS. W powstałym ugrupowaniu, chcącym imitować główną przedwojenną partię robotniczą, mimo wstąpienia części b. działaczy PPS-WRN, nie było znanych nazwisk. Przeciwnicy nie bez racji nazywali je fałszywą lub koncesjonowaną PPS. Nawiązywała ona do tradycji lewicowych ruchu socjalistycznego. Deklarowano współpracę z PPR. Poparto program PKWN. Ugrupowanie podobnie jak SL i SD miało rozszerzać niewielkie wpływy w społeczeństwie narzuconego przez ZSRR reżimu.

Rozwojowi partii sprzyjał pogląd widu lewicowych socjalistów, że przeciwnik jest przede wszystkim na prawicy. Ich celem była budowa niezależnej PPS, odwołującej się do niepodległości, demokracji i socjalizmu². Wielu chciało się tu jedynie schronić przed represjami dotyczącymi działaczy aktywnych w niepodległościowym podziemiu. Napływali też karierowicze. Od początku byli w jej szeregach oddelegowani aktywiści komunistyczni i sympatycy tej ideologii. Współdziałanie z PPR fatalnie odbijało się na popularności w społeczeństwie. Brano, bowiem współodpowiedzialność za niepopularne decyzje komunistów.

Wobec napływu dalszych członków byłej PPS-WRN oraz przystąpienia PPS „Lewica” kierownictwo PPR podjęło działania mające zapobiec utracie kontroli politycznej nad partią. W lutym 1945 r. ze stanowiska przewodniczącego Rady Naczelnej (RN) usunięto źle postrzeganego przez Moskwę krakowianina, jednego z liderów przedwojennej lewicy socjalistycznej, a obecnie najwybitniejszego działacza prawego skrzydła, Bolesława Drobnera. Zarzucano mu nastawienie antyrządzieckie i gloryfikację dawnej PPS. Stwierdzano otwarcie, że partia dąży w przyszłości do zjednoczenia z PPR³. B. Drobner relacjonując w Krakowie to posiedzenie

² Uchwały konferencji działaczy PPS w Lublinie z 10-11 września 1944, [w:] *W 20 rocznicę rozpoczęcia działalności Odrodzonej PPS pierwsze dokumenty*, „Z Pola Walki” 1964, R. VII, nr 3, dok. 1-5, s. 184-187; J. I Holzer, (Wacław Pański), *Agonia PPS. Socjaliści w sojuszu z PPR 1944-1948*, Warszawa 1981, s. 5-7.

³ M.in. Uchwała Rady Naczelnej PPS z 26 lutego 1945, [w:] *Dokumenty Odrodzonej PPS z lat 1944-1947 wybór*, oprac. B. Syzdek, „Materiały i Studia z najnowszej historii Polski” 1965, t. 2, dok. 5, s. 189-191; Protokół z posiedzenia Biura Politycznego Komitetu Centralnego (KC) PPR z 17 grudnia 1944, [w:] *Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC PPR 1944-1945*, oprac. A. Kochański, Warszawa 1992, dok. 14, s. 82; Pismo Ministra Spraw Wewnętrznych ZSRR do J. W. Stalina, W. Mołotowa, Ł. Berii i A. Zdanowa z 23 marca 1946,

stwierdził m.in. „W naszych górach są dwa kierunki: jeden, który ma zaufanie do naszych kontrahentów [tzn. PPR - przypis TS] i drugi, który chce mieć zaufanie, ale życie nie daje podstaw do tego”. Biorąc pod uwagę znaczenie tej postaci w dalszej części szkicu warto przytoczyć „opinię, że był to typowy, niesforny szlachcic zabijaka, trochę warchoła, trochę marzyciel przeniesiony w czasy współczesne i do ruchu socjalistycznego”. Przed wojną panowała opinia: „gdyby Drobner miał rozagę, spokój i obiektywizm swojej żony, byłby świetnym działaczem, bo był człowiekiem ideowym i dobrym”⁵.

Kierownictwo partii komunistycznej zalecało podwładnym nierównoprawne traktowanie socjalistów przy obsadzie stanowisk. Członków dążących do samodzielności swego ugrupowania nazywano w PPR „WRN-owcami”. Było to równoznaczne określeniom typu „reakcjonista”. Nieprzypadkowo według Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (UBP) wiosną 1946 r. na omawianym terenie najważniejszym „wuerenowcem” był Drobner, a następnie, kolejno, czołowi tutejsi działacze PPS-WRN Zygmunt Żułowski, Stefan Rzeźnik i Marian Bomba⁶.

Po ruszeniu ofensywy styczniowej, powołano grupy operacyjne. Zajęły się one budową struktur partii na zajmowanych przez Armię Czerwoną terenach. Powiązano ją z organizacją administracji, ZZ, MO, rad narodowych, realizacją reformy rolnej itp. Natrafiono tu na liczne przeszkody ze strony PPR. W celu przyciągnięcia członków byłej PPS-WRN na dany teren starano się kierować ludźmi aktywnych tam przed wojną.

Organizacja partii w województwie krakowskim rozpoczęła się w styczniu 1945 r. Na czele władz wojewódzkich stanął B. Drobner. W miarę, związanego m.in. z represjami organów bezpieczeństwa, napływu byłych działaczy PPS-WRN udało się rozbudować partię i reaktywować struktury młodzieżowe - Organizację Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego. W końcu czerwca 1945 r.,

---

[w:] *Teczka Specjalna J. Stalina Raporty NKWD z Polski 1944-1946*, oprac. T. Cariewskaja, A. Chmielarz, A. Paczkowski i in., Warszawa 1998, dok. 131, s. 452-453.

⁴ Archiwum Państwowe w Krakowie (APKr) PPS 8 Protokół posiedzenia WKR i Okręgowego Komitetu Robotniczego (OKR) PPS w Krakowie z 12 marca 1945 OKR i WKR nawiązywały do tradycji międzywojennych PP. Zostały zlikwidowane pod presją kierownictwa partii forsującego model struktur zbliżony PPR - Wojewódzkie Komitety (WK) i Powiatowe Komitety (zob. J. Tomicki, *Polska Partia Socjalistyczna 1892-1948*, Warszawa 1983, s. 436).

⁵ L. Ciołkoszowa, *Spojrzenie wstecz*, Paryż 1995, s. 107,110.

⁶ M.in. instytut Pamięci Narodowej Oddział w Krakowie (IPNKr) 075/32 pudło (p.) 146 „Lista podejrzanych PPS-WRN-u”, b.d. [po 24 maja 1946] (w przypadku, gdy korzystano z materiałów jeszcze w Urzędzie Ochrony Państwa Delegatura w Krakowie uaktualniono sygnatury).

wg własnych, niedokładnych danych, posiadano 30.941 członków. Dawało pierwsze miejsce w kraju. Największym ośrodkiem był Kraków. Aktyw stanowili głównie działacze przedwojennej PPS i PPS-WRN⁷. Główną bazą rekrutacyjną byli robotnicy. Nic brakowało także przedstawicieli pozostałych grup społecznych. Wiele o stosunku do konspiracyjnego ruchu socjalistycznego mówią rozważania na posiedzeniu aktywu krakowskiego wysunięcia kandydatury na prezydenta tego miasta spośród przebywających w podziemiu czołowych działaczy PPS-WRN⁸. W części (większości?) powiatów była podobna sytuacja. W szeregu powiatach nawiązano bliskie stosunki z SL „Roch”. W lipcu I sekretarz KP PPR w Limanowej pisał: „PPS i SL to jedna banda razem z akowcami”¹⁰.

Wojewódzki Komitet Robotniczy (WKR) PPS musiał podjąć starania by majowe obrady pierwszego powojennego zjazdu wojewódzkiego nie miały charakteru opozycyjnego wobec reżimu¹¹. Nastroje sali trafnie wyraził jeden z liderów tarnowskiej PPS Władysław Lorenc: „Chcemy pracować [na rzecz nowego ustroju

⁷Szerzej m.in. Pismo Z. Zaremby do Komitetu Zagranicznego PPS z 2 maja 1945, [w:] „*My tu żyjemy jak w obozie warownym*” *Listy PPS-WRN*, Warszawa-Londyn 1940-1945, Londyn 1992, dok. 124,5. 340; List Z. Zaremby do A. Ciołkosza z 19 sierpnia 1945, tamże, dok. 129, s. 348; M. Borwicz, *Spod szubienicy w teren*, Paryż 1980, s. 143; *Sytuacja w Polsce w świetle zestawienia O/VI Sztabu Naczelnego Wodza na podstawie raportów z kraju z 26 marca 1945*, [w:] F. Gryciuk, P. Matusak, *Represje NKWD wobec żołnierzy podziemnego Państwa Polskiego w latach 1944-1945*, wybór źródeł, t. 2, Siedlce 1995, dok. 483, s. 74-75; Instrukcja CKW PPS z stycznia 1945, [w:] *Dokumenty Odrodzonej PPS...*, dok. 3, s. 182-187; Instrukcja Wydziału Rolnego CKW z marca 1945, [w:] tamże, dok. 7, s. 196-197; APKr PPS 8 Protokół posiedzenia WKR PPS w Krakowie z 16 lutego 1945; Protokół posiedzenia KC PPR i CKW PPS z 12 lipca 1945, [w:] *Archiwum Ruchu Robotniczego (ARR)*, t. 7, s. 168; J. Chumiński, *Ruch zawodowy w Polsce w warunkach kształtującego się systemu totalitarnego 1944-1956*, Wrocław 1999, s. 149-150, 160-161; zob. też K. Hałoń, *W pracy i walce. Wspomnienia*, Kraków 1996, s. 206-208; B. Drobner, Kraków 1965, s. 161-162; Relacja S. Mandeckiego z 26 kwietnia 2001 w zbiorach autora.

⁸ APKr PPS 8 Sprawozdanie z posiedzenia aktywu krakowskiego odbytego 30 stycznia 1945.

⁹ Protokół plenarnego posiedzenia KC PPR z 3-4 października 1945, w: ARR, t. 7, s. 125.

¹⁰ Cyt. za: B. Dereń, *Polskie Stronnictwo Ludowe w Krakowskim 1945-1947*, Warszawa 1998, s. 71 Szerzej na temat stosunków krakowskich socjalistów i ludowców w 1945 i 1946 r.: tamże, s. 36-37, 71, 79 przypis 26, 103, 105, 109-112, 114-115, 117, 129-130, 149-151, 156, 171-172; Protokół posiedzenia KC PPR i CKW PPS z 12 lipca 1945, [w:] ARR, t. 7, s. 168.

¹¹ APKr PPS 8 Protokół Nr 1 z posiedzenia WKR PPS w Krakowie 11 maja 1945.

- przyp. TS], ale w pracy tej chcemy mieć (...) równą odpowiedzialność i równe prawa"¹².

Zjazd poprzedził czerwcowy XXVI Kongres PPS. Województwo krakowskie było tam reprezentowane zdecydowanie najliczniej (ok. 20% delegatów). Zebrani na kongresie uznali współpracę z PPR za naczelną zasadę działania partii w budowie socjalistycznej Polski. Opowiadano się za istnieniem trzech sektorów w gospodarce. Czołowym reprezentantem działaczy domagających się pełnej suwerenności ugrupowania był Drobner. Spółdzielczość uznawano za najlepszą formę gospodarowania¹³. Stawiający znak równości między hasłem samodzielności i równorzędności, a uleganiem wpływom „reakcji” stanowili zdecydowaną mniejszość. Mieli jednak poparcie PPR. Tego typu stanowisko określane było jako jednolitifrontowe¹⁴.

Projekt statutu, będący wytycznymi na najbliższy okres, miał m.in. zadbać o zwiększenie dyscypliny partyjnej. Nakazywano wszystkim członkom ugrupowania, zasiadającym we władzach państwowych, samorządowych, ZZ, spółdzielczości itp. wykonywać w pracy zawodowej instrukcje władz partyjnych i składać im odpowiednie sprawozdania. Niepokornym grożono odwołaniem ze stanowisk i sankcjami organizacyjnymi¹⁵.

W skład wybranych na kongresie władz PPS weszli też krakowianie. Rada Naczelna obrała sekretarzem generalnym Centralnego Komitetu Wykonawczego (CKW) PPS działacza PPS-WRN Józefa Cyrankiewicza. Jej wiceprzewodniczącym został, kierujący nadal organizacją krakowską, B. Drobner.

Rozwój partii na omawianym terenie hamowała równoczesna działalność tam większości czołowych byłych działaczy PPS-WRN. Po formalnym rozwiązaniu partii (wymuszonym wytworzoną przez komunistów sytuacją polityczną) podejmowali oni próby zorganizowanego wejścia do PPS. Zagrozało to pozycji aktualnego kierownictwa partii posiadającego wielokrotnie mniejszy autorytet wśród socjalistów. Wobec negatywnego stanowiska PPR, próby te zakończyły się fiaskiem.

¹² IPNKr 075/32 p. 157 Fragmenty kopii protokołu ze zjazdu wojewódzkiego PPS z 1945.

¹³ Projekt uchwały programowej XXVI Kongresu PPS z czerwca 1945, [w:] *Dokumenty Odrodzonej PPS...* dok. 8 i 9, s. 197-214; Biuletyn Informacyjny MBP z 5 września 1946, [w:] *Biuletyny Informacyjne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego 1946*, oprac. m.in. A. Paczkowski, Warszawa 1996, s. 24, przypis 5.

¹⁴ J. Wrona, *System partyjny w Polsce 1944-1950. Miejsce - funkcje - relacje partii politycznych w warunkach budowy i utrwalania systemu totalitarnego*, Lublin 1997, s. 224 Nazwa pochodziła z okresu II RP. W ostatnich latach swego istnienia Komunistyczna Partia Polski, wykonując instrukcje Międzynarodówki Komunistycznej, usiłowała stworzyć tzw. jednolity front z PPS i SL.

¹⁵ *Statut Organizacyjny PPS „Biblioteczka Socjalisty”* 1946, z. 5, s. 10-11,

Podobny los spotkał legalizację powołanej przez nich, akceptującej sojusz Polski z ZSRR (jako przymus dziejowy, a nie cnotę), Polskiej Partii Socjalno-Demokratycznej¹⁶. Kierownik V wydziału WUBP nakazywał traktowanie jej jako „organizację nielegalną ze wszystkimi wynikającymi stąd konsekwencjami”¹⁷. Ostatecznie w grudniu 1945 r. część tej grupy, na czele z działającym na tym terenie przed 1939 r. jednym z czołowych przedwojennych działaczy ruchu zawodowego Zygmuntem Żuławskim, zawarła nierównoprawne porozumienie z PPS¹⁸. Miało ono w planach komunistów zwiększyć zasięg oddziaływania sojusznika. Wstąpienie do ugrupowania szeregu cieszących się poważaniem działaczy socjalistycznych podważało też zarzut jego niereprezentatywności.

Niektórzy działacze podziemnego ruchu socjalistycznego opuścili kraj. Na czele pozostających odąd na emigracji stali: przedwojenny lider tarnowskiej PPS Adam Ciołkosz; działający niegdyś w powiecie olkuskim członek przedwojennej RN Jan Kwapiński i były lider PPS-WRN, działający tuż po wojnie m.in. w Krakowie, Zygmunt Zaremba¹⁹. Wbrew twierdzeniom komunistycznej propagandy nic nie wskazuje na to by PPS-WRN kontynuowała działalność po 1946 r. Pozostali w kraju działacze skupili się jedynie na przesyłaniu na emigrację informacji, ocen sytuacji i pomocy aresztowanym. Nawet czołowy komunistyczny badacz tego zagadnienia Zbigniew Zenon Kaleniecki musiał przyznać: „na początku konspiracji w uerenowskiej zanikły wszelkie formy organizacyjne. Zastąpiono je bezpośrednimi kontaktami osobistymi. [...] zarówno przed 1946 n jak i w latach następnych nie istniały formalne struktury organizacyjne w WRN”²⁰.

Wspomniane porozumienie spowodowało wzrost szeregów partyjnych PPS. W województwie krakowskim w marcu 1946 r. według zapewne nieco przesadzonych danych, liczbę osób, które wypełniły odpowiednie deklaracje, obliczano na prawie 45 tysięcy. Wzrosły nastroje opozycyjne. Omawiany teren zaliczany był do najbardziej zdominowanych przez zwolenników niezależności od PPR w kraju. Nie przeszkodziły temu przypadki aresztowań zwolenników Z. Żuławskiego.

¹⁶ M.in. *My tu żyjemy...*, dok. 124, 127-131, 133, 135, (39) - (48)!, s. 340-341, 343-353, 358-359, 363, 480-500.

¹⁷ IPNKr 075/32 p. 157 Kopia pisma kierownika V wydziału WUBP w Krakowie do PUBP z 8 listopada 1945.

¹⁸ Szerzej na temat czołowego działacza tej grupy: *M. Śliwa, Zygmunt Żuławski. Zarys biografii*, Kraków 1993.

¹⁹ Szerzej na temat losów i stosunku emigracji socjalistycznej do sytuacji w kraju zob. A. Siwik, *Polska Partia Socjalistyczna na emigracji w latach 1945-1956*, Kraków 1998; R. Stefanowski, *Polska Partia Socjalistyczna na emigracji 1939-1965*, Kraków 1996.

²⁰ Najszerzej (ale tendencyjnie): Z. Z. Kaleniecki, *Konspiracja WRN-owska w Polsce Ludowej (1944-1948)*, Warszawa 1986, s. 150-236.

Sprawy zaszły tak daleko, że Komitet Wojewódzki (KW) PPR rozważał, co zdarzało się rzadko, możliwość odwołania działaczy odpowiadających za złe traktowanie socjalistów²¹. O nastrojach świadczy przebieg marcowego posiedzenia Miejskiego Komitetu (MK) w Krakowie. Jak donosiło WUBP: referent mówiący o zacieśnianiu politycznej i gospodarczej „przyjaźni” z ZSRR został wygwizdany. Pojawiały się okrzyki: „My nie chcemy współpracy ze Zw. Radzieckim, my chcemy pomocy z Zachodu”. Drobner przyznał na tym forum: „byłoby lepiej gdybyśmy mogli iść do wyborów osobno, ale góra strasznie trzyma za kołnierz tak, że nie można samodzielnej polityki prowadzić, gdybyśmy tu oficjalnie występowali, to o tym zaraz mógłby się dowiedzieć Stalin w Moskwie”²². Z Podhala donoszono do KW PPR o namawianiu przez Drobnera nowosądeckich działaczy socjalistycznych do maksymalnego ograniczenia współpracy z komunistami, „bo polityka CKW, który w terenie się nie orientuje «nas grzebie»”²³. Funkcjonariusz UBP zanotował, że po przemówieniu przedstawiciela PSL, na odbywającym się w marcu II zjeździe wojewódzkim, 30% obecnych zgotowało mu entuzjastyczne oklaski. Wznoszono też okrzyki na jego cześć²⁴. Równocześnie skrytykowano działania przybyłych na obrady przewodniczącego RN, byłego działacza RPPS, Stanisława Szwalbego i sekretarza generalnego CKW Józefa Cyrankiewicza. Wiceprzewodniczącym WK wybrano Żuławskiego. Skarbnikiem został ostatni kierownik PPS-WRN w Krakowie Stefan Rzeźnik. Żuławski mówił na tym forum: „nie ma demokracji tam, gdzie nie lud decyduje o rządzie, lecz rząd o ludzie”²⁵.

W związku z tym, że podobne nastroje panowały też w innych województwach, głos zabral w prasie partyjnej przewodniczący RN. Stwierdził kategorycznie, że piastowanie w PPS wysokich stanowisk przez członków byłego głównego konspi-

²¹ Z. Kozik, *Partie i stronnictwa polityczne w Krakowskiem 1945-1947*, Kraków 1975, s. 328.

²² IPNK.r 075/35 Sprawozdanie 10 dniowe WUBP w Krakowie do MBP departament V wydział I za 1-10 marca 1946; zob. Archiwum Akt Nowych Spuścizna B. Drobnera 421/III2 Przemówienie Drobnera na wojewódzkiej konferencji PPS 11 października 1948.

²³ APKr PPR 27 Sprawozdanie instruktora KW PPR z pobytu na Podhalu b. d., [przed 11 marca 1946].

²⁴ IPNKr 075/32 Sprawozdanie referenta I sekcji V Wydziału WUBP w Krakowie z II zjazdu wojewódzkiego PPS 16 marca 1946.

²⁵ Przemówienie Żuławskiego na zjeździe wojewódzkim PPS w Krakowie 16 marca 1946, [w:] Z. Żuławski, *Listy, przemówienia i artykuły 1945-1948. Ze zbiorów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*, oprac. I. Lipiński, J. Tyszkiewicz, Wrocław 1998, dok. 10, s. 85; Przemówienie wygłoszone na posiedzeniu RN PPS 31 marca 1946, [w:] tamże, dok. 14, s. 98; zob. też Protokół z posiedzenia Sekretariatu KC PPR z 8 marca 1946, [w:] *Protokoły posiedzeń Sekretariatu KC PPR 1945-1946*, oprac. A. Kocharński, Warszawa 2001, dok. 30, s. 189.

racyjnego ugrupowania socjalistycznego wynika nie z ich aktywności „w WRN, lecz przeciwnie, pomimo tego, że byli w WRN. Jeżeli godzą się na nową linię partii, która jest przedłużeniem linii [współpracującego z PPR odłamu - przyp. TS] RPPS z okresu okupacji, jeżeli zgodnie z nią pracują i uszanują jej uchwały, są i będą traktowani na równi ze wszystkimi członkami partii. Dla tych wszystkich, którzy są innego zdania miejsca w partii nie ma i być nie może, albowiem odrodzona PPS, nie jest dalszym ciągiem WRN, lecz jej zaprzeczeniem”²⁶.

W 1945 r. pojawiły się początki tzw. humanizmu socjalistycznego czerpiącego pełnymi garściami z dotychczasowego dorobku ruchu socjalistycznego. Jego zwolennicy w PPS, ciesząc się poparciem zdecydowanej większości członków ugrupowania, popierali ustrój wielopartyjny, uważali, że władza państwowa powinna być zdecentralizowana, dążyli do rozbudowy samorządu oraz autentycznych form spółdzielczości. Podkreślano swoistą rolę ZZ jako, niezależnego od partii politycznych, reprezentanta bezpośrednich interesów robotników. Przestrzegano, by wzrost zakresu i sił aparatu władzy nie sprowadzał obywatela do funkcji narzędzia wykonującego jedynie polecenia elity. Podkreślano, że przebudowa gospodarki nie jest celem samym w sobie. Jej zadaniem jest zaspokojenie potrzeb ludzi. Nawiazując do programu radomskiego, podkreślano, iż nie liczące się z prawem zwalczanie przeciwników politycznych jest stanem przejściowym do państwa praworządowego. Należy natychmiast po umocnieniu podstaw władzy obozu rządzącego, instytucjonalnie zagwarantować obumieranie dyktatorskich metod rządzenia²⁷. Jak stwierdził Drobner „my Bezpieczeństwo popierać będziemy do tego czasu, dokąd reakcja będzie nas biła, ale życzę sobie, żeby jak najprędzej Ministerstwa Bezpieczeństwa nie było, żeby nie miało co robić”²⁸. Nie brano pod uwagę, iż przedstawiony program jest sprzeczny z celami PPR i jako taki nie będzie mógł być wcielony w Tycie.

W sytuacji, jaką stworzyło powstanie PSL zarysowała się możliwość znacznego wzmocnienia pozycji PPS. Droga do tego miało być uczynienie z ugrupowania mediatora między partią Mikołajczyka, a komunistami. Uniknięcie konfrontacji między blokiem, a PSL - popieranym przez większość społeczeństwa - nie było jednak możliwe. Po odrzuceniu wspólnej listy wyborczej sześciu stronnictw (PPR,

²⁶ Cyt. za: Wacław Pański (J. Holzer), *PPS w latach 1944-1948*, *bd i mw*, s. 9; zob. IPNKr 075/32 p. 157 Pismo kierownika I wydziału V departamentu MBP do Kierownika V wydziału WUBP w Krakowie z 8 lutego 1946,

²⁷ Szerzej m.in. J. Itrich-Drabarek, *Dylematy polskich socjalistów wobec przemian ustrojowych w Polsce (1944-1948)*, [w:] *Pamiętny rok 1947*, pod red. M. E. Ożóg, Rzeszów 2001, s. 20-23, 27.

²⁸ IPNKr 075/32 p. 157 Sprawozdanie referenta sekcji I wydziału V WUBP z zebrania aktywu PPR i PPS w Krakowie z 3 grudnia 1946.

PPS, PSL, SL, SD i SP) przez niezależny ruch ludowy, liderzy socjalistów, pod patronatem Stalina, zawarli, mimo niechęci wielu szeregowych członków, umowę o jedności działania z PPR i w kampanii wyborczej poparli komunistów. Na jej kształt mogły mieć wpływ przeprowadzone w przededniu jej podpisania aresztowania byłych czołowych działaczy PPS-WRN²⁹. Umowa mówiła m.in. o zjednoczeniu obu partii w przyszłości i zwalczaniu w swych szeregach prób powrotu do poglądów „sprzecznych z zasadami jednolitego frontu”³⁰. Dla krakowskich socjalistów przestał istnieć dylemat z hegemonem sceny politycznej czy przeciw albo obok niego. Pojawił się natomiast problem jak wzajemna współpraca ma wyglądać. Komuniści promowali taką wizję „jednolitego frontu”, w której mieli odgrywać decydującą rolę. Miał być realizacją doktryny PPR. Każde naruszenie jej interesów traktowano jako „antyfrontowe”³¹.

Szczególnie wielu działaczy, opowiadających się za blokiem sześciu partii lub popierających samodzielny start w wyborach, było w województwie krakowskim. Obawiano się tu, nie bez racji, że w razie konfrontacji wyborczej z PSL, PPS uzyska w bloku mniej głosów niż gdyby wystawiła własną listę³².

W związku z częściowym złamaniem przez władze PPS umowy połączeniowej, szczególną pozycję zajmował w krakowskiej PPS Żuławski. Jak stwierdził otwarcie na lipcowym zebraniu aktywu PPS w Krakowie: dziś „większość jest w opozycji wobec mniejszości, a rządy sprawuje mniejszość, oparta o militarną siłę, nie ma samorządu miast i gmin, nie ma samorządu instytucji społecznych, posłów i radców nie wybiera ludność, lecz desygnują ich rządzące partie, UB może więzić ludzi bez wyroków sądowych, nie ma wolności koalicji, ani swobody słowa i sumienia. Ten stan, jeśli ktoś chce, może też [jak PPR - przyp. TS] nazwać demokracją, ale bez względu na nazwę nie wywoła ona zadowolenia i nie będzie nigdy wyrazem dążenia ludności, która [po zakończeniu hitlerowskiej okupacji - przyp. TS] chce

²⁹ Zob. Z. Woźniczka, *Procesy polityczne działaczy PPS-WRN w latach 1946-1948*, [w:] *Rok 1948. Nadzieje i złudzenia polskich socjalistów*, pod red. M. E. Ożóg, Rzeszów 2000, s. 50.

³⁰ Umowa PPR i PPS o jedności działania i współpracy z 28 listopada. 1946, [w:] *Dokumenty programowe polskiego ruchu robotniczego 1878-1984*, pod red. N. Kołomiejszyka, i R. Syzdka, oprac. J. Jakubowski i in., Warszawa 1986, dok. 68, s. 384-386; Stenogram obrad wspólnego posiedzenia KC PPR i CKW PPS z 10 grudnia 1947, [w:] *ARR*, 1. 11, s. 393.

³¹ S. Ciesielski, J. Juchnowski, *Dylematy i poszukiwania. Studia nad polską myślą socjalistyczną 1939-1948*, Wrocław 1991, s. 203-228.

³² M.in. Przemówienie Żuławskiego na miejskiej konferencji PPS w Krakowie 3 marca 1946, [w:] Z. Żuławski, *Listy...*, cz. 2, dok. 9, s. 82; APKr PPS 8 Protokół z posiedzenia WKR PPS w Krakowie z 27 listopada i 945.

wolności, równości praw i praworządności”³². Jeden z czołowych aktywistów krakowskiej PPS miał stwierdzić: „chcemy Żuławskiemu sprawić ładny pogrzeb jednak cholera licząca 68 lat nie chce umierać, przez co byśmy mieli większy spokój w partii”³⁴. Wobec takiego nastawienia wielu prominentnych działaczy nie dziwi, że Żuławski wystąpił z PPS, by w styczniu 1947 r. otwierać w okręgu krakowskim wspólną listę wyborczą z PSL,

Równocześnie nasiliło działania UBP. Na początku 1946 r. w Ministerstwie Bezpieczeństwa Publicznego (MBP) uznano, że nasilenie wystąpień sprzecznych z interesami PPR w województwie krakowskim wymaga „energicznych kroków”³⁵. Należy jednak pamiętać, że niektórych działaczy (Drobnera, W. Lorenca i Eugeniusza Sita) UBP rozpracowywało już w 1945 r. Po referendum MBP nakazało dalszą intensyfikację działań³⁶. Nasiliły się, mające miejsce od zakończenia okupacji niemieckiej, aresztowania. Kilkakrotnie przesłuchiowano i grożono więzieniem prezydentowi Tarnowa, zastępcy członka Centralnej Komisji Rewizyjnej PPS E. Sitowi. Nie pomogły na dłuższą metę interwencje WK w WUBP by zaniechać prowadzonej przeciw niemu kampanii skierowanej pośrednio przeciw całemu ugrupowaniu³⁷. Nic dziwnego. W lipcu 1945 r. nadzieję na jego rychłe usunięcie ze stanowisk w krakowskiej PPS wyraził... Sekretariat KC PPR³⁸.

Wobec niechętej postawy wielu członków, udział PPS w kampanii przed referendum był nieproporcjonalnie mały. Wielu głosowało niezgodnie z oficjalnym stanowiskiem partii. Z winy PPR, wyniki referendum odbiły się niekorzystnie na wzajemnych relacjach PPS z komunistami. W omawianym okresie w województwie krakowskim „trudności we współpracy” między oboma ugrupowaniami były największe w kraju³⁹.

³² Przemówienie Żuławskiego na zebraniu aktywu PPS w Krakowie 7 lipca 1946, [w:] Z. Żuławski, *Listy...*, dok. 16, s. 107.

³⁴ Cyt. za: IPNKr 075/35 Sprawozdanie dekadowe sekcji I wydziału V WUBP w Krakowie za 10-20 lipca 1946.

³⁵ IPNKr 075/32 p. 157 Pismo Kierownika I Wydziału V Departamentu MBP do kierownika V Wydziału WUBP w Krakowie z 8 lutego 1946.

³⁶ Pismo dyrektora V Departamentu MBP do ministra MBP z 7 października 1946, [w:] *Głosowanie Ludowe z 30 czerwca 1946 r. w raportach Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego*, Bydgoszcz, s. 192,214.

³⁷ IPNKr 075/32 T XIX Pismo WK PPS w Krakowie do WUBP z 27 sierpnia 1945; zob. A. Pacholczykowa, *Sit Eugeniusz, Polski Słownik Biograficzny 1996*, t. 37, s. 584.

³⁸ Protokół z posiedzenia Sekretariatu KC PPR z 3 i 4 lipca 1945, [w:] *Protokoły...*, dok. 10, s. 77.

³⁹ M.in. *Sytuacja polityczna w Polsce po referendum 30 czerwca 1946 roku*, oprac. J. Gmitruk, „Rocznik Historyczny Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego” 2001, nr 17, s. 13.

Do zmiany sytuacji doszło dopiero pod naciskiem KW. Ważną rolę odegrał wydelegowany tu przez kierownictwo krajowe PPS Józef Machno. Wkrótce objął kluczowe stanowisko pierwszego sekretarza WK⁴⁰. Rozpoczęto wspólną z PPR walkę z PSL na terenie spółdzielczości, rad narodowych i administracji. Kierownictwo wojewódzkie miało stwarzać przez swe dyrektywy dogodny dla komunistów klimat do budowy tzw. jednolitego frontu. Był on interpretowany przez PPR, jako dostosowywanie się do jej posunięć, Równoległe doszło do zmian personalnych na szczeblu WK. Efektem był większy niż przy okazji referendum, choć dalej nieproporcjonalny udział socjalistów w kampanii wyborczej. Nie oznacza to, że nie było aresztowań, np. w lokalach partyjnych, czy w czasie wypełniania obowiązków służbowych. Przeciwnie, zajmujący się nimi Wydział Wojskowy WK miał pełne ręce roboty⁴¹. Wpływ zatrzymań, np. członków Powiatowych Komitetów PPS czy Organizacji Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego na postawę krakowskich socjalistów był zapewne znaczny. Swoją wagę miała tu też świadomość masowych represji, jakim równocześnie komuniści poddawali PSL.

W związku z „niewłaściwym podejściem” ze strony PPR, w 11 powiatach zorganizowano własny aparat zbierający podpisy na listy bloku. Wielu członków partii usunięto z komisji wyborczych. Według WK, skreślanie z list wyborczych dotknęło przejściowo ok. 10% członków PPS. W przededniu wyborów zatrzymano na kilka godzin szereg działaczy. Nie oszczędzono nawet wysoko postawionych w hierarchii partyjnej. Jednym z nich był kierownik Wydziału Propagandowo-Politycznego WK Stefan Kuciczak⁴². Towarzyszyło temu ponowne skreślenie wielu członków z list wyborczych⁴³. Równocześnie kierownictwo ugrupowania usunęło Drobnera z listy podstawowej. Nic dziwnego, że w tych realiach część stronników PPS głosowało 19 stycznia przeciw własnej partii np. popierając kandydaturę Żuławskiego.

⁴⁰ Por. K. Ćwik, *Problemy współdziałania PPR i PPS w województwie krakowskim 1945-1948*, Warszawa-Kraków 1974; s. 179-180. Kompetencje Sekretariatów WK zwiększono w sierpniu 1946 r., Podlegał im cały aparat partyjny. Były one podporządkowane Sekretariatowi Generalnemu. Był to krok w kierunku upodobnienia organizacyjnego do PPR.

⁴¹ M.in. APKr Urząd Wojewódzki 835 Pismo wic starosty krakowskiego do wojewody z 26 sierpnia 1946; APKr PPR 455 Protokół z posiedzenia międzypartyjnego PPR i PPS powiatu brzeskiego z 7 listopada 1946; Skonfiskowane rezolucje Woj. Kom. PPS w Krakowie, „Komunikat” [PSL] z 27 sierpnia 1946, nr 18 (opublikowany w: *Komunikaty Polskiego Stronnictwa Ludowego 1946-1947*, pod red. M. Adamczyka, J. Gmitruka, J. Mazurka, Warszawa 2002, s. 269); zob. Relacja Kazimierza Cebuli z 8 lutego 2001 w zbiorach autora.

⁴² APKr PPS 3 Sprawozdanie WK PPS do CKW z akcji wyborczej z 25 stycznia 1947,

⁴³ NUT), APKr PPS 39 Wykaz imienny 133 członków PPS skreślonych z list. uprawnionych do głosowania 19 stycznia 1947.

Równolegle w listopadzie, realizując odgórne wytyczne, rozpoczęto akcję werbunkową, mającą podwoić szeregi PPS. Służyły temu m.in. źle przyjęte przez komunistów, akademie upamiętniające rocznicę śmierci działającego w Małopolsce w okresie zaborów i II RP socjalistycznego premiera i marszałka sejmu Ignacego Daszyńskiego⁴⁴. Wyniki były jednak poniżej oczekiwań. W listopadzie i grudniu pozyskano jedynie ok. 4.300 nowych członków. Do przyczyn należały: coraz ściślejsza współpraca z komunistami i związane z tym wystąpienie z partii Żuławskiego; imająca się różnych środków akcja werbunkowa PPR oraz rolniczy charakter województwa. Równocześnie jednak trzeba pamiętać, że przeprowadzona w analogiczna akcja PPR, mimo terroru, przyniosła komunistom w tym okresie zaledwie ok. 3.200 osób⁴⁵.

O nastrojach wielu lokalnych socjalistów w przededniu wyborów niech świadczy owacyjnie przyjęta przez obecnych ironiczna wypowiedź lokalnego reprezentanta ruchu zawodowego na jednym z fabrycznych zebrań przedwyborczych: robotnicy, że „zamiast węgla dostaną kartkę [wyborczą], a zamiast ziemniaków jeszcze jedną konferencję”⁴⁶. Nieprzypadkowo na omawianym terenie były największe w kraju opóźnienia w opłacaniu składek partyjnych⁴⁷. Niewiele lepsze nastroje były na listopadowym plenum WK. Drobner przekonywał: „Co do naszego stanowiska w bloku to wiem doskonale, że na 104 członków 100 chce pójść osobno, ale my nie możemy iść osobno, tylko musimy pójść w bloku”. Rozpracowywany przez UBP lider chrzanowskiej PPS Henryk Bromboszcz narzekał: „Wyrzuca się stale i wciąż PPSowców zarówno z MO jak i innych instytucji, mówi się, że po wyborach wszyscy z PPS pójną pod klucz. [...] i Obawiam się, aby nie doszło do

⁴⁴ M.in. *Ignacemu Daszyńskiemu*, „Naprzód” z 2 stycznia 1947, nr 2, s. 5; IPNkr 075/32 p. 157 Raport UBP z przebiegu uroczystości rocznicy śmierci I. Daszyńskiego i wręczenia sztandaru WK PPS w Krakowie 3 listopada 1946.

⁴⁵ Z najnowszych publikacji o PPR w województwie krakowskim: T. Skrzyński, *Polska Partia Robotnicza w województwie krakowskim w 1945-1946 r. (wybrane zagadnienia)*, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 2005, T. 11 (w druku).

⁴⁶ IPNkr 075/32 p. 155 Protokół zebrania przedwyborczego w fabryce Dr A. Wander S.A. Fabryka Chemiczno-Farmaceutyczna w Krakowie z 20 grudnia 1946; zob. J. Chumiński, *Działalność ruchu zawodowego w środowisku pracowniczym w latach 1945-1948*, „Nauki Humanistyczne” 2000, t 5, s. 225,

⁴⁷ Sprawozdanie CKW na XXVII Kongres we Wrocławiu 14-17 grudnia 1947, bd. i mw., s. 97.

tego [...], że starych działaczy partyjnych się usuwa a młody narybek zajmuje ich miejsce⁴⁸.

Powyższe nastroje nie spowodowały kryzysu krakowskiej organizacji partyjnej. Po wyborach, wobec klęski PSL, krakowska PPS stała się zdecydowanie najliczniejszym ugrupowaniem w województwie. Był to wyjątek w skali kraju.

---

⁴⁸ IPNKr 075132 p. 154. Odpis protokołu plenum WK PPS z 20 listopada 1946; zob. IPNKr 010/8402 T 3 Pismo WUBP do MBP o przesłaniu materiałów obciążających H. Bromboszcza z 30 marca 1946.

Summary

From the Past of the Polish Socialist Party (PPS) in the Province of Cracow in the Years 1945 and 1946

Formation of the PPS in the province of Cracow started in the month of January 1945. In the end of the year 1945 it possessed the largest number of members of all the provincial branches in the whole country. Active members came mainly from pre-war PPS and PPS-WRN. In many parts of the province close relations were established with SL „Roch”. Admitting some of the top members of the former PPS-WRN resulted in expansion of the party ranks together with the opposition feelings against the PPS position on the political scene. These were not hindered by the increase of UB persecutions. Due to the many members’ attitude, who were reluctant to cooperate with PPR, the PPS's presence in the referendum and election campaigns was disproportionately small. A lot of socialist party members voted against the official PPS stance. PPR is to be blamed that the referendum results brought about such unfavourable consequences for the PPS relations with the communists. Personal changes within WK PPS played important role in tightening the cooperation with PPS before the parliamentary elections. Even so, there were a number of imprisonments of the socialist party members before the elections, dismissing from the polling commissions as well as deleting their names from the list of voters. In November 1946 a recruitment campaign was launched with the aim to double the number of the party members. This aim was not achieved. However, they managed to acquire more new members than PPR. After the election PPS was by all means the most numerous organization in the province.